

УДК 338.432:502.52(1-22)

**ВПЛИВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ
НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ**

Н.В. Морозюк, кандидат економічних наук

Розглянуто основні етапи реформування аграрного сектору економіки та трансформацію організаційно-правових форм господарюван-

ня. Проаналізовано їх місце у структурі виробництва валової продукції сільського господарства та оцінено вплив на соціальний розвиток сільських територій.

Сільські території, аграрний сектор, сталий розвиток, рівень життя населення.

Основним джерелом забезпечення гідного рівня життя населення та розвитку громад є валовий внутрішній продукт. В Україні лише протягом останнього десятиліття він збільшився у 2,1 раза (якщо обчислювати у фактичних цінах). Виходячи з цього, теоретично можна припустити, що умови життєдіяльності сільського населення за цей період поліпшилися. Проте фактичне зубожіння селян вимагає дослідження, крім розмірів валового внутрішнього продукту, інших чинників, які впливають на рівень життя сільських громад та їх сталий розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами розвитку сільських територій та аграрного сектору економіки присвячені праці таких вчених, як В.Г. Андрійчук, І.В. Прокопа, В.К. Терещенко та багатьох інших. Проте структурні зміни, які відбулися в сільському господарстві потребують пошуку нових підходів у вивченні його впливу на розвиток сільських громад.

Мета дослідження – оцінити вплив розвитку аграрного сектору економіки на сталий розвиток сільських територій.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сільських територій протягом двох останніх десятиліть пов'язаний з реформуванням аграрного сектору економіки. Ретроспективний аналіз цього процесу дозволяє виділити такі його етапи: початок реформи – 1990–1999 рр.; створення нових приватних суб'єктів господарювання в сільському господарстві – 2000–2005; формування великих аграрних інтегрованих структур – середина нульових років ХХІ ст. і дотепер. Початок аграрної реформи пов'язують з прийняттям Земельного кодексу та Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство». Цими нормативно-правовими актами передбачалося паювання землі і майна колгоспів та їх реорганізацію в колективні сільськогосподарські підприємства (КСП). Поштовхом до активних структурних трансформацій в сільському господарстві став Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 3 грудня 1999 року, в якому зазначалася необхідність створення нових організаційно-правових форм господарювання на базі КСП шляхом оренди земельних та майнових паїв у селян.

У 1990 р. в Україні діяло 8594 колгоспи. В результаті практичної реалізації Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» було реформовано і змінили свій юридичний статус 10 833 КСП. На їх базі у 2000 р. було створено 14 241 нове приватне агроформування, в тому числі фермерських господарств — 1254 (8,8 %), приватних підприємств (приватно-орендних) — 2901 (20,4 %), господарських товариств (переважно товариств з обмеженою відповідальністю) — 6761 (47,5 %), сільськогосподарських вироб-

ничих кооперативів — 3325 (23,3 %). З них 7434 новостворених підприємства зберегли земельні масиви колишніх КСП. В наступні роки процес реформування аграрних підприємств тривав, перш за все, завдяки перетворенню одних типів приватних підприємств в інші, та подальшому зростанню кількості селянських (фермерських) господарств [1].

У 2012 р. виробництвом сільськогосподарської продукції займалося майже 56 тис. підприємств різних організаційно-правових форм господарювання. Ними використовувалося близько 22 млн га сільськогосподарських угідь, більше половини з яких (11,2 млн га), зосереджено в господарських товариствах, 20,0% — у фермерських господарствах, 15,7% — на приватних підприємствах, 3,4% — у виробничих кооперативах, 2,3% — на державних підприємствах [3]. Наразі в сільському секторі економіки відбувається укрупнення землекористування. На 25 найбільшій інтегрованих формувань припадає понад 3000 тис. га сільськогосподарських угідь, або майже 20 % від їх загальної кількості. Водночас, 67,8 % сільськогосподарських підприємств мають у користуванні менше, ніж 100 га угідь.

На сучасному етапі можна виділити наступні організаційні форми (так звані уклади) ведення сільськогосподарського виробництва: особисті селянські господарства, фермерські господарства, середні та малі сільськогосподарські підприємства (у т.ч. і колективні), великі інтегровані формування (агрохолдинги). Всі вони як невід'ємні складові національної економіки України та сільських територій повинні забезпечувати, з одного, боку, продовольчу безпеку держави, з іншого — гідний рівень життя сільського населення.

Протягом 1990–2012 рр. у сільськогосподарській галузі спостерігався як спад виробництва валової продукції (1990–2000 рр.), так і поступове його зростання (2000–2012 рр.). У 2011 р. воно становило 82,6 % від рівня 1990 р. Позитивні зрушення в сільськогосподарській галузі пов'язують з прийняттям Указу Президента України «Про прискорення реформування аграрного сектору» та реорганізацію колективних сільськогосподарських підприємств у приватні форми господарювання. Проте аналіз виробництва валової продукції, свідчить, що, хоча в його структурі сільськогосподарські підприємства і займають понад 60 %, роль особистих селянських господарств залишається вагомим в забезпеченні продовольчої безпеки держави, особливо у тваринництві.

Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва відбулося, значною мірою завдяки агрохолдингам. Як свідчать офіційні статистичні дані, це найбільш рентабельна форма господарювання в аграрному секторі. Проте висока рентабельність досягається за рахунок виробництва продукції рослинництва, на яку є попит на світовому агропродовольчому ринку. Вирощуючи переважно зернові культури, соняшник та ріпак, агрохолдинги не враховують особливості агротехнологічних умов регіонів. Про це, наприклад, свідчить зростання посівів соняшнику в північних областях нашої держави, які виснажують і без того бідні ґрунти. При цьому, посівні площі традиційної для Полісся культури — льону-довгунця, скоротилися до мінімуму (див. таблицю) — з 172 тис. га у 1990 р. до 1 тис. га у 2011 р. Аналогічна ситуація в Лісостеповій зоні з цукровими буряками.

**Динаміка посівних площ основних культур в Україні
(у постійних цінах 2010 р.,) у 1990-2011 роках, тис. га***

Культура	Посівна площа		
	1990	2000	2011
Всього	32406	27173	26952
у т.ч.	14583	13646	15090
зернові культури			
технічні культури	3751	4187	7296
з них	1607	856	501
цукрові буряки			
соняшник	1636	2493	4572
соя	93	65	1076
льон-довгунець	172	23	1
ріпак	90	214	907
картопля та овочеваштанні	2073	2277	1967
з них	1429	1629	1408
картопля			
овочі відкритого ґрунту	456	538	462
кормові культури	11999	7063	2599

*Складено за даними Державної служби статистики України

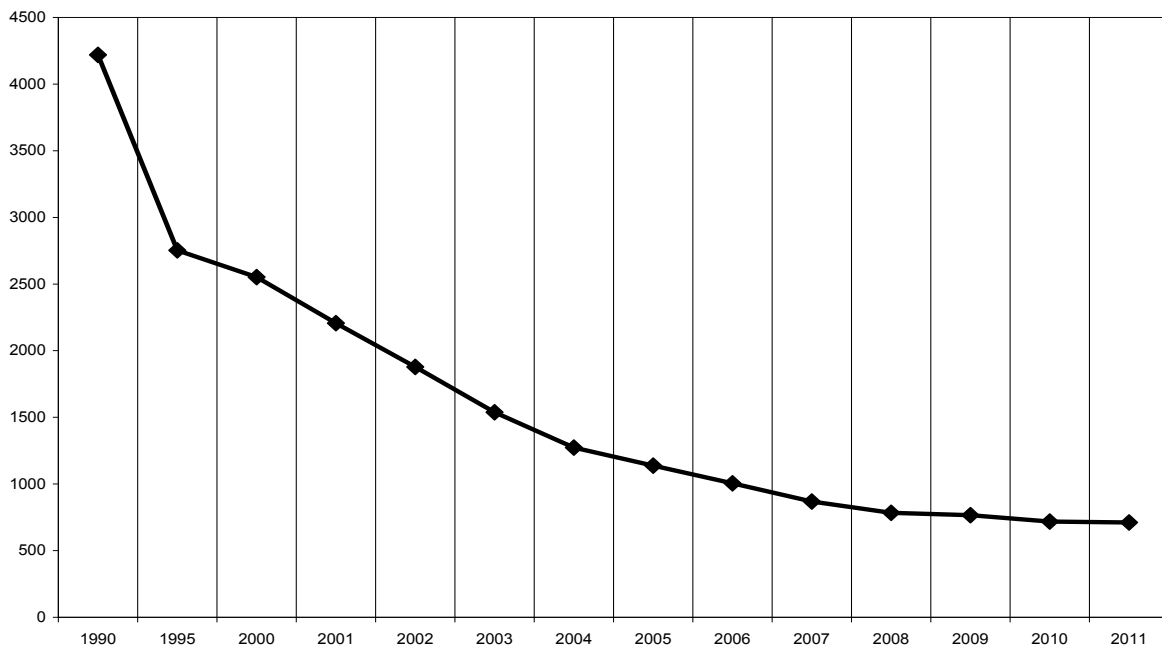
Максимізація прибутку сільськогосподарськими товаровиробниками шляхом порушення сівозмін та традиційної спеціалізації регіонів країни вже в найближчому майбутньому призведе до екологічної катастрофи. Її наслідки змушені будуть за власні кошти ліквідовувати сільські громади, оскільки ефективної системи відшкодування екологічних збитків в нашій державі немає.

Структурні зміни в аграрному секторі економіки негативно позначилися на рівні життя сільського населення. Вагома роль у знятті соціальної напруги в суспільстві належить особистим селянським господарствам. Так, лише за 1990–2000 рр. за оцінками вчених із сільськогосподарських підприємств було звільнено 1,6 млн осіб; з підприємств і організацій інших галузей соціальної сфери села – 1,2–1,3 млн. осіб; з підприємств і організацій, розташованих у містах і селищах міського типу – 0,5-0,8 млн осіб (сільських жителів), які щоденно доїжджали туди на роботу [2]. Переважна більшість з вивільнених перейшла працювати на постійну основу в особисте селянське господарство.

На сучасному етапі, в особистих селянських господарствах зайнято, за різними оцінками, від 2 до 4-5 млн осіб залежно від методики обрахунку. Проте, на думку експертів, після прийняття закону про ринок землі потреба в працівниках в сільському господарстві скоротиться до 200–250 тис. осіб.

Поширена думка, що створюють робочі місця та сприяють вирішенню проблем безробіття на селі агрохолдинги. Проте як свідчить дослідження зайнятості в сільському господарстві, кількість найманих працівників продовжує стабільно скорочуватися (див. рисунок). Ситуація в найближчому майбутньому істотно не зміниться, оскільки агрохолдинги ви-

рощують переважно продукцію, виробництво якої може бути максимально механізованим та не потребує значних затрат праці.

Кількість найманих працівників у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, рибальстві та рибництві, тис. осіб*

*Складено за даними Державної служби статистики України

Заробітна плата в агрохолдингах досить достатньо виплачується «в конвертах» і становить 1000–1500 грн, нерідко буває заборгованість із заробітної плати більше, ніж за місяць. Може передбачатися преміювання, але водночас, поширена система штрафів. Якщо при цьому врахувати зневажливе ставлення до сплати податків та інвестування в соціальну сферу громад, на території яких вони працюють, то очевидним є негативний вплив сучасних інтегрованих формувань на створення сприятливого життєвого середовища в сільській місцевості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, розвиток аграрного сектору економіки є невід’ємною складовою стратегії відродження сільських територій. Незважаючи на позитивну динаміку макроекономічних показників сільського господарства, на місцевому рівні спостерігається цілий ряд негативних процесів, як несуть загрозу для сталого розвитку сільських громад. Для їх подолання необхідним є трансформація соціально-економічних відносин у державі з метою більш активної участі сільського населення у розподілі суспільного продукту.

Список літератури

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник. — 2-ге вид., доп. і переробл. / В. Г. Андрійчук. — К. : КНЕУ, 2002. — 624 с.

2. Прокопа І.В. Господарства населення в сучасному аграрному виробництві і сільському розвитку / Прокопа І.В., Беркута Т.В. – К., 2011. – 240 с.

3. Сільське господарство України в 2012 році / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroua.net/statistics/>

Рассмотрены основные этапы реформирования аграрного сектора экономики и трансформация организационно-правовых форм ведения хозяйства. Проанализировано их место в структуре производства валовой продукции сельского хозяйства и оценено влияние на социальное развитие сельских территорий.

Сельские территории, аграрный сектор, устойчивое развитие, уровень жизни населения.

In article the main stages of reforming agrarian to sector of economy and transformation of forms of business of housekeeping are considered. Their place in structure of production of gross output of agricultural industry is analysed, their influence on social development of the rural territories is estimated.

Rural territories, agrarian sector, sustainable development, population level of living.